

STICHTING VRIENDEN VAN DE BOVENKERKSE URBANUS

Basiliek Jan de Doper Oosterhout

St. Antoniuskerk Oosterhout

Gummaruskerk Steenberghe

11 april 2026

Basiliek St. Jan/Oosterhout

Triomfboog, Calvariegroep en hoogaltaar van Cuypers (gesloten)

Basiliek

Een basiliek is een eretitel voor een katholieke kerk met een bijzondere betekenis. Dit kan zijn omdat de kerk van groot historische belang is, omdat er een bijzonder relik ligt, of omdat de kerk het centrum is van een bepaalde devotie of bedevaart. De eretitel wordt door de paus toegekend. Ze zijn te herkennen aan het **conopeum** en **tintinnabulum** (baldakijn en klokje), die aan weerszijden van het hoofdaltaar zijn geplaatst. Nederland kent 27 basilieken. De St. Jan is het sinds 1977.

De Basiliek van de heilige Johannes de Doper of Sint-Jansbasiliek is de voornaamste rooms-katholieke kerk van Oosterhout. Uit opgravingen is bekend dat er in 1277 al een romaans driebeukig kerkje stond. Rond 1473 begon men met de vervanging van dit kerkje door een kerk in gotische stijl. In 1493 was de kerk voltooid. Aan de toren werd gebouwd van 1519 tot 1552. Deze was geïnspireerd door de toren van de Grote Kerk van Breda maar is nooit voltooid. In latere eeuwen is de kerk diverse malen verbouwd. Tijdens de Reformatie kent de kerk een roerige geschiedenis;

Geschiedenis van de St. Jan

1473 – 1495	Start van de bouw in Kempisch – gotische stijl op de resten van een tufstenen kerk uit de 11 ^e eeuw
1519 – 1547	Bouw van de rijkelijk versierde toren, die niet afgebouwd wordt door geldgebrek. Van de 3 ^e geleding komt de helft af.
1625	Frederik Hendrik laat de toren in brand steken om de Spanjaarden te bestrijden
1628 – 1636	Herstel van de kerk; de stenen gewelven worden vervangen door houten facetplafond, dat er nu nog is, een nieuwe preekstoel en een marmeren doopvont en een nieuw portaal
1648	Kerk wordt overgedragen aan de protestanten en de katholieken kerken nu in schuurkerken. De hele inboedel van schilderijen, altaren en beelden wordt geveild

1809	Lodewijk Napoleon schenkt de kerk weer terug aan de katholieken. De hervormden nemen de preekstoel mee
1880 – 1883	Pierre Cuypers krijgt de opdracht de kerk te restaureren en te verbreden tot een 5-beukige kerk na een brand in 1873. Aan de marktzijde zijn een torentje en een nieuwe sacristie in neogotische stijl gebouwd. Er zijn 3 nieuwe altaren, nieuwe biechtstoelen, beelden en de zuilen hebben gebeeldhouwde kapitelen in 13-eeuwse Frans-gotische stijl gekregen
1890	De kerk krijgt een Maarschalkerweerdorgel, de laatste die deze firma maakt
1897	Het theatrale triomfkruis en Calvariegroep (Cuypers) worden geplaatst
1930	Gebrandschilderde ramen van firma Nicolas uit Roermond in de noord- en zuidwand en het middenschip
1959	De toren wordt aan de gemeente Oosterhout verkocht, die er in 1961 een carillon heeft laten plaatsen In 1968/69 restauratie, waarbij de toren zijn huidige kapje kreeg om hem te beschermen tegen inwateringsproblemen.
1971	Restauratie met nieuwe hardstenen vloer, een laag torenspitsje op de toren en 2 nieuwe ramen aan de noordzijde
1974 – 1979	De neogotische sacristie aan de marktzijde en de zijkapellen werden gesloopt en aan de noordzijde wordt een dienstgebouw tot sacristie omgebouwd
1977	De parochie bestaat 700 jaar en de kerk wordt tot basiliek verheven 'vanwege de schoonheid van de architectuur en haar centrale functie'.

Het hoofdaltaar komt uit het atelier van Cuypers en heeft afbeeldingen van de bruiloft te Kana, de Kruisdood, het Laatste Avondmaal en de Opstanding. Op de deuren van het tabernakel Jezus in gesprek met de Samaritaanse vrouw bij de put. De andere 2 altaren hebben eenzelfde compositie en opbouw, het Maria altaar en het Johannes de Doper altaar. Ook deze 2 altaren komen uit de werkplaats van Cuypers. En ook de triomfboog is gemaakt in het atelier van Cuypers, zoals ook het houten cassetteplafond.

Het Maria altaar met de Visitatie, de vlucht naar Egypte, de heilige Familie en het Verscheiden van Maria

Hieronder het Johannes de Doper altaar met als laatste paneel de doop van Christus in de Jordaan en het Lam God in het midden.

Niel Steenbergen, een beroemde kunstenaar uit deze regio, heeft in 1982 10 medaillons gemaakt van zwart Italiaans graniet met scènes uit het leven van Christus. De tegenstellingen tussen dof en glans maken deze kunstwerken uniek.

Geboorte van Christus

De Kruisweg van de Oosterhoutse beeldhouwer Niel Steenbergen (1911-1997)

Een vergeten Kruisweg van Steenbergen is in 2024 geplaatst in de Sint-Jansbasiliek in Oosterhout. Men wilde iets bijzonders doen bij de vijftienvijftigjarige herdenking van het overlijden van Steenbergen in 2022. Men had gehoord dat de kerk van de Sint-Jozefparochie in Kaatsheuvel een stenen kruisweg van Steenbergen heeft gehad. Maar die kerk is allang geen kerk meer. Onder de statige pastorie aan de Hoofdstraat in Kaatsheuvel, in een wijnkelder, stonden nu tussen schoonmaakspullen en

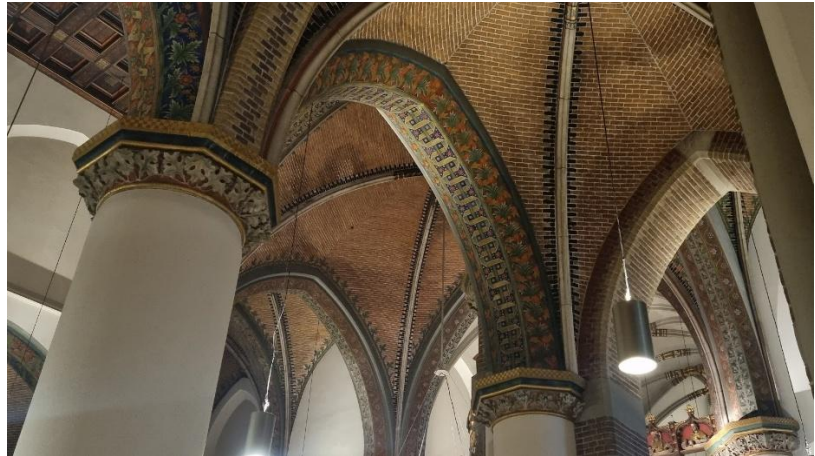
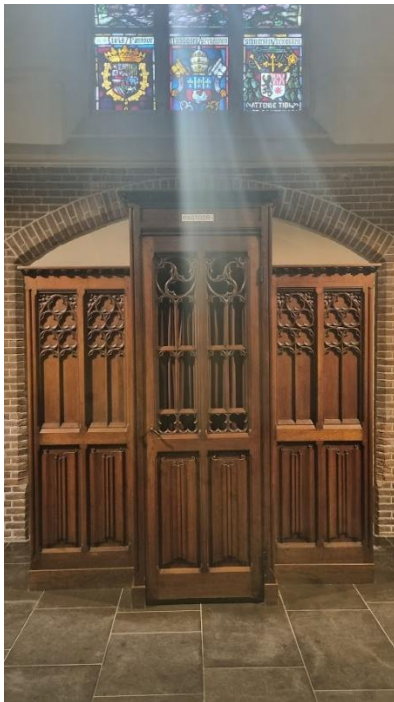
verfblikken de staties van Niel Steenberg. Het zijn er 15; één meer dan normaal. Er is een Piëta (Maria met de dode Christus op haar schoot) en een Opstanding uit het graf. Hij is erin geslaagd op kundige wijze een vertaling van romaanse en byzantijnse kunst te maken.

In de viering een offeraltaar van natuursteen, ook beeldhouwd door Niel Steenberg in 1950, met een afbeelding van het Laatste Avondmaal.

Linksvoor in de kerk, voor het altaar hangt een gebrandschilderd raam van Max Weiss gemaakt in 1947. Het stelt de Kroning van Maria in de hemel voor. Deze stijl van Weiss is veel moderner dan zijn eerdere werk voor de firma Nicolas. Joep Nicolas, de beroemde Roermondse glazenier, emigreerde in 1939 naar Amerika, waarop zijn atelier door Weiss werd overgenomen. Hij werkte daar al vanaf 1929.

Links de prachtige biechtstoel met gotische briefpanelen en gotische venstertraceringen, rechts de beschilderde ribben van de gewelven.

De doopvont is zeer theateraal met een deksel met gotisch bouwwerk op een voet met vormen van gotische ramen, uitgevoerd in een fraaie materialenmix.

St. Antonius van Padua kerk Oosterhout

Een tweede kerk in Oosterhout van Pierre Cuypers is de Antonius van Paduakerk aan de Sint Vincentiusstraat. Het is een ontwerp uit het einde van zijn loopbaan; de kerk werd pas ingewijd op 13 mei 1908. Het bakstenen gebouw is neogotisch, maar vertoont toch kenmerken van latere stijlen: de vensters en de toren zijn meer gestileerd. Het gebouw is een pseudo-basilicale kruiskerk met, behalve de toren bij de ingangspartij, ook een vieringtoren met een koepel-achtige uitstulping: een achzijdige ingesnoerde vieringtoren met opengewerkte spits.

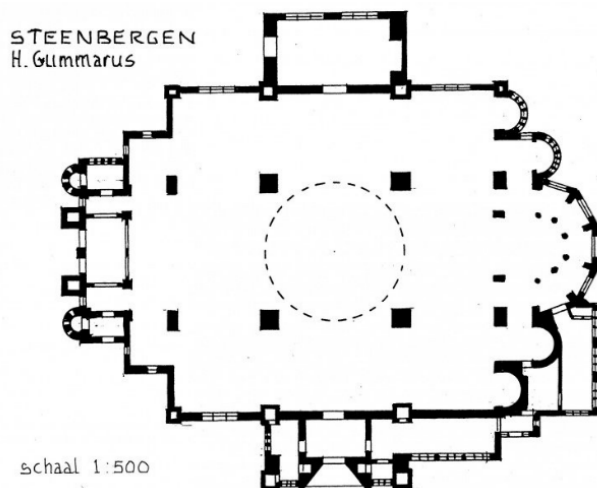
De ingangstoren was oorspronkelijk ruim 20 meter hoog, en stak nauwelijks boven de voorgevel uit. Er was te weinig geld om hem volgens ontwerp te voltooien. In 1959 werd geld ingezameld om daarmee de toren te verhogen tot 32 meter. De scheidingslijn kan men nog zien. Na 111 jaar dient is de kerk in 2023 – 2024 door teruglopend kerkbezoek gesloten. Het kreeg een herbestemming als 'cultuurtempel' met exposities en evenementen. Nu is Museum MOYA (Museum of Young Art) erin gevestigd. De kerk is aan de binnenkant geheel wit geverfd. Het museum is 3 dagen geopend, van vrijdag tot en met zondag van 11.00 tot 17.00 uur. De Mariakapel, rechts van de ingang, is nog helemaal in traditionele stijl en te bezoeken.

Gummaruskerk/Oosterhout

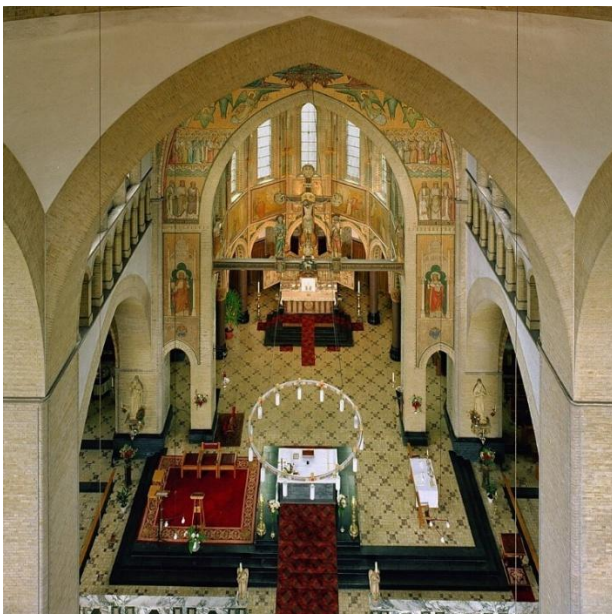
In 1830 wordt er weer een eerste katholieke kerk gebouwd in Steenberg nadat de katholieken vanaf 1707 in de Kleine Kerkstraat in een schuilkerk hadden gekerkt. Die nieuwe kerk is echter al na 70 jaar te klein voor de bevolking van Steenberg. Pierre Cuypers ontwerpt een kerk die door zijn zoon Jos Cuypers en Jan Stuyt wordt uitgewerkt. Pierre tekent een kerk met een losstaande toren, maar Jos verandert het in een koepel, een vereenvoudigde versie van de koepel van de St. Bavo in Haarlem. De buitenkant van de kerk heeft een getrapte opbouw met als hoogtepunt de ronde vieringtoren met vierkante traptorentjes. De kerk wordt in een onvoorstelbaar hoog tempo gebouwd intussen 1900 en 1902 en op 14 juli 1903 ingewijd. Door het gebruik van lichtgele baksteen en gepleisterde wanden is het interieur zeer licht. In de strakkere vormen van de buitengevels laten al zien dat Jos Cuypers en Jan Stuyt afstand nemen van de neogotiek.

De kerk is een driebeukige kruisbasiliek met centraliserende plattegrond. De ingang is eigenlijk aan de 'zijkant' van de kerk, daar ligt het dorpsplein van Steenberg. De kerk kreeg al snel scheuren en ging verzakken; de gebruikte palen waren niet lang genoeg. In 1906 zijn extra steunberen aangebracht en de ramen in de transepten dichtgemetseld.

Links de preekstoel met 4 grote uitvergrote symbolen van de 4 evangelisten. De vorm en het materiaal doen sterk denken aan de ontmantelde – en nu ingemetselde – preekstoel in Ouderkerk aan de Amstel. Rechts een beeld van de H. Gummarus.

De heilige **Gummarus** (of Gommarus), geboren te Emblem nabij Lier en overleden rond 714, was een ridder aan het hof van Pepijn van Herstal en volgens de legende de stichter van Lier. Hij wordt aanroepen tegen allerlei lichamelijke breuken, spier- en gewrichtspijnen en koorts, maar ook tegen slechte vrouwen, breuken in relaties en echtscheiding. Hij wordt afgebeeld als ridder met harnas of als Romeins veldheer, als Merovingische edele met een tuniek, een schoudermantel of cape en een Merovingische hoed, of als kloosterling in een lang kloostergewaad met kapmantel. Meestal wordt hij afgebeeld met een verwijzing naar een van zijn wonderen, zoals de omgehakte boom die is aaneengezet met een gordelriem, een staf waarmee hij een bron slaat of een kind dat hij van een slang redt.

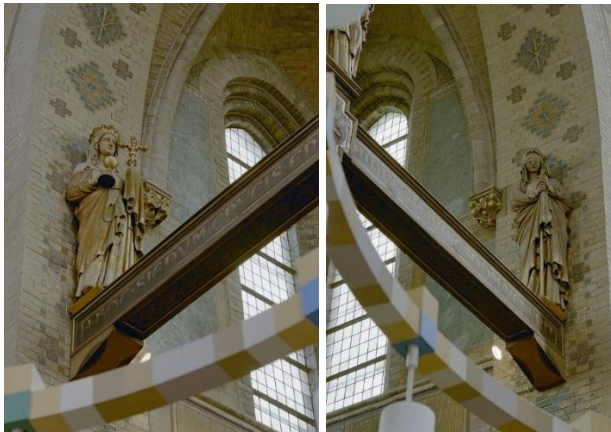
De kruiswegstatie in art deco stijl, duidelijk later gemaakt dan 1902. In de Lourdeskapel hangt nog een Kruiswegstatie, die stamt uit de oude Gummaruskerk.

Op 30 oktober 1944 wordt de kerk zwaar beschadigd door de terugtrekkende Duitsers. De grote toren wordt opgeblazen. Alle daken, gewelven en glas-in-

loodramen zijn vernield. Enkele jaren moet er worden gekerkt in een noodkerk. Maar op kerstavond van 1949 wordt de herstelde kerk weer in gebruik genomen. De toren van 78,5 meter hoogte is hersteld op een stalen skelet en is pas klaar in 1960.

Veel originele onderdelen van de inrichting zijn nog intact gebleven. Het altaar, de communiebank (inclusief 2 grote engelen), de triomfbalk, de preekstoel en maar liefst 25 heiligenbeelden. Twee van deze beelden, Mozes en Aaron zijn veel losser van stijl (barok) en komen uit de oude schuilkerk. De oude doopkapel is nu een Mariakapel.

Boven het altaar zijn 'doekschilderingen'; uit het atelier van Cuypers aangebracht. Het thema van de schilderijen is net Heilig Hart met o.a. een Laatste Avondmaal. Er is een in steen en verguldsel uitgevoerde 'Majestas Domini'; Christus tussen de 4 symbolen van de evangelisten. De triomfboog met schilderijen zijn van atelier Cuypers uit 1913. Het is Christus tronend in de hemel. Onderaan St. Jozef en Gummarus. De triomfbalk is een zeer theatrale voorstelling van Christus aan het kruis met naast Maria en Johannes ook nog Synagoge en Ecclesia aan de zijkanten.

Ecclesia en Synagoge

Achter in de kerk staan twee beelden van Mozes en Aaron. Zij zijn 17^e-eeuws en worden al in 1720 in de schuilkerk genoemd. Aan de 'beweging' in de beelden is te zien dat zij in barokstijl zijn gemaakt.

Hoofdaltaar uit 1903 door het atelier van Custers in Eindhoven met luiken waarin de Verheerlijking op de berg Tabor, het Laatste Avondmaal, de bruiloft van Kana en de geboorte van Jezus (vier keer een presentatie van Christus aan de mensheid). Op de achterkanten koning David (OT) en Johannes (NT). De zijkapellen hebben neoromaanse altaren met Antonius en het Heilig Aanschijn. De sterk gestileerde schilderijen met lichte tinten van rood, goud, blauw, grijs en groen vallen samen met de architectuur. Het sluit aan bij de gele tinten van de pijlers en bogen. Statig maar ook wat afstandelijk. Het **Gummarusaltaar** uit 1907 is ook van Custers uit Eindhoven. Het beeld van Gummarus is ouder, uit de 18^e eeuw. Er is ook nog een **Heilig Aanschijn** altaar, ook van Custers.

